

IŠ SKELBTŲ TYRINĖJIMŲ

LIAUDIES DAINA – TAUTOS SIELOS IŠRAIŠKA

(Lietuvių dainų dvasia ir pobūdis)

ANTANAS MACEINA

2. Daina kaip pasaulio-sielos vienybės išraiška

Esminis dainos bruožas yra tai, kad ji nėra nei vien poezija, nei vien muzika. Dainos žodis netariamasis taip, kaip vien deklamuojant eilėraštyje, o jos melodija neatliekama, kaip vien tik grojant instrumentinę muziką. Dainos žodis skamba, o dainos garsai kalba. Ši žodžio ir tono vienovė padaro dainą pirminiu žmonijos meno kūrinium. Visa tai lietuvių liaudies dainoje kuo akivaizdžiausiai pasireiškia.

Kadangi kiekviena daina yra kartu eilėraštis ir muzikos kūrinys, ji būtinai turi turėti ritmą, bet jo matas gali būti dvigubas: tai eilėavimometras ir melodijos muzikinis taktas. Daugelio tautų liaudies dainoje yra abi ritmo rūšys: jas galima skanduoti pagal tam tikrą eilėavimo metrą (pvz., chorėją, jambą, daktilį ir kt.) ir dainuoti tam tikru muzikiniu taktu (pvz., dviejų ketvirčių, trijų ketvirčių ir t.t.). Tuo tarpu lietuvių liaudies dainos neturi dvejojimo ritmo. Būtent: jos neturi vieningo eilėavimo metro. Jeigu, pavyzdžiui, šio posmo

*Už jūrelių, už marelių
Nulijo, nusnigo,
Su jaunuoju bernužėliu
Bešnekant, bekalbant²²*

pirmąją eilutę galima suskirstyti trochėjine pėda – “ūž jū / rélių /, ūž mā / rélių” – tai tolesnės eilutės tarsi juokiasi iš bet kokio metrinio skaidymo, nes pagal gramatinę kirtį antroji sudėta iš amfibrachių – “nūlįjo /, nusnįgō” – trečioji vėl iš trochėjų – “sū jāu / nūoju / bėrnū / žėliū” –

Pabaiga. Pradžia II (IX) tome.

o ketvirtoji iš daktilių – “békālbānt /, bēšņēkānt” –, kas aiškiai rodo posmo poetinio metro atsitiktinį pobūdį. Viename dainos posme vargiai rasime dvi eilutes, kurias galima skanduoti pagal tą patį poetinį metrą. Nors lietuvių liaudies dainos yra griežtai suskaidytos į posmus, tačiau posmas kaip visuma nepaklūsta eiliavimo metrui. Lietuvių liaudies dainų vienintelis ritmo matas yra melodijos muzikinis taktas. Eilėraščio posmo eilutė čia savarankiškai neegzistuoja: ji yra pavaldi melodijai, o ne atvirkščiai²³.

Dėl tos priežasties dainos žodžių gramatinis kirtis tik retai tesutampa su tų pačių žodžių dainavimo kirčiu. Pagal gramatinį kirtį mes šitaip perskaitome:

“Dýgo rūtá, dýgo mètá”,

o pagal dainavimo kirtį:

“Dygó rúta, dygó méta”,

t.y. visai atvirkščiai. Lietuviškose dainose dainavimo kirtis visiškai valdo kalbos kirtį – tiek, kad sunku yra garsiai skaityti liaudies dainos tekstą ir visiškai neįmanoma jo perskaityti. Jeigu kas bando tai padaryti, tai jį tuojau, kaip teisingai pastebi V. Jungferis, pagauna melodijos ritmas arba pradeda užsikirtinėti²⁴. Todėl lietuvių liaudies dainos niekuomet nedeklamuojamos. Jų tekstus reikia dainuoti, nes tik dainavimas atskleidžia mums tikrąjį jų ritmą.

Dėl tos pačios priežasties lietuvių liaudies daina neturi ritmo. Jeigu eilėraščio tekstas yra visiškai pavaldus dainavimo dėsniams, tai rimas suvis praranda savo prasmę – būtent taip ir yra lietuvių liaudies dainoje. A. Bezzenbergerio nuomonė, jog tikroji lietuvių liaudies poezija žino rimą ir vartoja jį dažnai ir nuosekliai²⁵, remiasi neteisingai suprasta deminutyvo role lietuvių kalboje, kuri yra turtinga deminutyvinių formų. Liaudies dainoje šios formos taip dažnos, kad teisėtai galima tvirtinti: lietuvių liaudies daina beveik nežino kitų daiktavardžio formų kaip deminutyvines²⁶. Jeigu liaudies dainos eilutės, kaip dažnai atsitinka, baigiasi daiktavardžiu, tai jie savaime rimuojasi, nes turi tą pačią gramatinę galūnę, pvz.:

Siuntė mane molinėle

Į jūreles vandenėlio

Zalio vario naščiukėliais,

Baltos liepos viedružėliais²⁷.

Tokios rūšies rimai yra grynai kalbinis, bet ne poetinis reiškinys. Jie atsiranda ne dėl poeto pastangų įrėminti besiliejančią lyrinę poeziją, kartojant vienodai skambančius garsus. Jie tėra tik gramatinis atsitiktinumas. Deminutyvinės formos neturi rimuojančios galios²⁸. Individualioje lietuvių poezijoje jų, kaip rimavimo priemonės, rūpestingai vengiama.

Visa tai rodo, kad lietuviškos dainos tekstas ir melodija atsiranda vienu momentu. Lietuvis dainius neturi iš anksto ciliuoto teksto, kaip kad yra su individualiais kompozitoriais, kuriančiais dainoms melodijas, – jis yra kartu ir poetas, ir muzikas.

O. Wilde'o mintis, jog didelis poetas yra ne tik "žiūrėtojas" (t.y. kuris vizualiai stebi ciliuotą tekstą), bet ir "tikras dainius", kuris ne akimis, bet ausimis tikrina kiekvieną savo eilėraščio eilutę²⁹, beveik paraižiai tinka lietuvių liaudies dainoms: ausis čia yra išbandymo akmuo, ir tik ji nustato dainos vertę. Lietuvių liaudies daina kaip eilės, t.y. kaip grynas žodis, niekada neegzistavo. Nuo pirmosios savo egzistencijos akimirkos žodis gyvuoja tik kaip organinis muzikinės melodijos, su kuria jis kartu gimė, nešėjas. Lietuvių liaudies daina tvirtai rodo pirmąsias poezijos ir muzikos vienybę.

Per šitai apskritai pasireiškia ypatingas dainuojančio žmogaus – lygiai ir dainuojančios tautos – santykis su būtimi. Vaizduojamasis, vizualinis menas sąlygoja atstumą tiek tarp jo ir žiūrovo, tiek tarp jo ir kūrėjo. Jis tik tada esti įmanomas, kai žmogus jau turi priešais esantį objektą. H. Kaysleringas tvirtina, kad Vakarų vaizduojamasis menas "vaisingu tapo koncentracijos dėka", jis vedė "menininką į atradimą naujos formos, kuri supaprastintų, padarytų pastebimą tai, kas gamtoje lengvai praslysta pro akis"³⁰. Bet koncentracijos prielaida yra lyginamoji, t.y. kritiška dvasios veikla, kurios metu gamta išgyvenama ne kaip tiesiogiai duota, bet kaip kažkas atsajaus ir atitinkamai traktuojama. Todėl vaizduojantis žmogus nebegyvena būties artumoje: greičiau jis gyvena virš būties ir aiškiai suvokia ypatingą padėtį pasaulyje. Tuo tarpu muzika panaikina šį atstumą. Dainavimas ar klausymas pašalina atskira buvimą. Tai labai giliai perprato M. Rilke, kurdamas sonetus Orfėjui suskambo Orfėjo daina, "ir visa nutilo". Tvariniai tyli ir šiaip, o būtent iš gudrumo ir baimės, nes gudrumas ir baimė yra vienišos egzistencijos jausenos. Tačiau Orfėjui dainuojant, atsiveria aukštesnė būtis. "Gyvūnai iš tylos" palieka savo "guolius ir lizdus"; ir kur kadaise buvo "prie globstis iš tamsiausių geismų" ir tik "su vienu įėjimu", dabar išskyla "klausos šventykla", t.y. tokia egzistencijos forma, kuri viską apglbia ir atstato prarastą priklausomybę tarp tvarinių³¹. Dainavimas atskleidžia pirmąsias sielos ir pasaulio vienybę. Jis taip pat ją ir sukuria.

Taigi jei tauta, tokia kaip lietuvių, ypatingu mastu ir su ypatinga meile mėgsta dainą, – tai yra ženklas, kad ši tauta nežiūri į būti kritiškai klausdama, bet išgyvena ją betarpiškai ir padaro būti gimtąja gyvenimo erdve, kur visa kartu buvo sandomoje ir kur "vilkas guli šalia ėriuko" (Iz., 116). Bet kartu tai yra ženklas, kad ši tauta vis dar tebėra ikifilosofinėje būklėje, nors jau seniai gyvena aukštos kultūros sferoje. Dainuojanti tauta atskleidžia tą gyvą tolimos praeities tarpinį, kuriame

žmogaus sielos vystymasis praėjo per klausimus ir pažinimą, per dvejo- nes ir neigimą. "Nes mąstymas ir dainavimas vienas kito nepakenčia"³².

II. EPO NYKIMAS

1. Antipatija epiškumui

Visi lietuvių liaudies dainų tyrinėtojai atkreipia dėmesį, kad jos yra išimtinai lyrinės. Lietuviai neturi epo tikrąja to žodžio prasme. Jie neapdainuoja savo didvyrių žygdarbių. Netgi karo žygiai, kurių taip gau- si Lietuvos istorija, neranda atgarsio dainose. Šitai pastebėjo jau pran- cūzų geografai El. Reclus: "Nors lietuviai buvo priversti dažnai kariau- ti, tačiau neapdainuoja karo žygių, neprisimena karžygių, nešlovina iškovotų pergalių*; ši tauta pasitenkina apverkdama savo žuvusiuosius"³³.

Nors lietuviškų dainų lobyne randame daug k a r o d a i n ū, tačiau karas jose yra tik kaip i š g y v e n i m a s, o n e v e i k s m a s. Lietuvių karo didvyris yra kaimo vaikinai, kuriuo stebisi tik Vilniaus miestietės, kai jis sėdi ant savo bėro žirgo³⁴. Savo turiniu ir savo nuotaika lietuvių karo dainos yra labiau moteriškos skundesio dainos nei karo eigos pa- vaizdavimas. Atsisveikinimo skausmas, nerimastingas laukimas sugrįž- tant sūnaus, brolio ar sužadėtinio, žinia apie mirtį ir žuvusiųjų aprau- dojimas yra pagrindiniai lietuviškų karo dainų motyvai. Lietuviai karą apdainuoja tik tada, jei jis kokiu nors būdu paveikia vyro santykius su moterimi (motina, seserimi, sužadėtine, bet ne su žmona).

Tokiu būdu išsenka epinio dainavimo šaltinis. Jeigu tikėtume E. Stai- geriu, kad didieji lemtingi įvykiai liaudies gyvenime epo kūrėjams duoda tik akstiną kaip galima daugiau pasakoti apie tai, kas įvykę³⁵, tai karas tam labiausiai tinka, nes jis poetui žmones ir daiktus parodo giliausio- je bendruomeninėje prasmėje ir iškelia į šviesą paslėptus, paprastai nematomus tarpusavio santykius. Todėl karas nuo amžių buvo visos žmonijos epinės kūrybos pagrindinė tema. Jeigu lietuvių liaudies po- etas šią temą apeina tylėdamas arba aptaria ją tik tiek, kiek ji sukelia jam išsiskyrimo skausmą, tai vargiai galima tikėtis, kad jo daina kada nors taps tikru epu.

Ypač pažymėtina, kad lietuvių antipatija epiškumui pasireiškia net šiuolaikinėse miškinių dainose. Dabartinė lietuvių tautos kova vyksta betarpiškoje artumoje ir žeidžia ją skaudžiausiai. Asmeninė drąsa ir as- meninis didvyriškumas šioje kovoje vaidina lemiamą vaidmenį. Tačiau

* Plg. prieškarinę Nežinomojo kareivio kapo pagerbimo ceremoniją – skambant lais- vės varpams Karo muziejaus bokšte, kas vakarą pro Nežinomojo kareivio kapą procesijo- je pracidavo karo invalidai, giedodami "Marija, Marija"... (*vert. past.*)

miškinių dainos beveik nepasakoja apie atskiras kovas ir žygius arba atskirus didvyrius. Jos beveik be išimties vaizduoja vyrų, atskirtų nuo savo motinų, seserų ir sužadėtinų, vidinius jausmus, kuriems tamsūs miškai tapo jų grėsmingos egzistencijos vieta. Kovotojas prašo savo mergelės nenumauti žiedo ir nenukirpti kasų, jei jis po žiemos ir vasaros nesugrįš: ji vis turinti jo laukti, nors ir nickas netikėtų jo sugrįžimu. Slaptai atsiveikindamas, jis guodžia mergelę, kad senasis pakelės kryžius budi virš visų ir saugo juos. Jeigu laisvės karys žūva, tai paskutinį atsiveikinimą jis siunčia motinai ir skundžiasi, kad motina neužmerks jam akių ir sesulės negalės apverkti jo kapo³⁶. Gausi nuotykių tikrovė beveik nedomina ir šiuolaikinio lietuvių liaudies dainiaus. Ir šiandien ji lieka tik tamsus fonas, kuriame atsispindi kovojančios kartos vidiniai jausmai ir išgyvenimai.

Tokios antipatijos epiškumui yra veikiama ir lietuvių liaudies baladė. Lietuvių liaudies kūryba gerai žino baladę. J. Balys tikina, kad lietuvių baladėse galima išskirti 340 tipų ir porūšių³⁷. Tačiau ir jis pripažįsta, kad epinis elementas galiausiai jose ištirpsta grynoje lyrikoje. Liaudies baladei būdingas veiksmo nesavarankiškumas. F. Gundolfas teisėtai sako, kad tikroje baladėje "visa, kas žmogiška, yra tik hierograma kosminiams įvykiams, gamtos ar likimo jėgoms"³⁸. Žmogus ir jo pasaulis čia negzistuoja savarankiškai, bet tėra kalkė antgamtiškumo, kuris yra matomas baladėje ir kur viskas paklūsta jo dėsniams. Tuo tarpu lietuvių liaudies baladėje žmogus savarankiškas. Nors joje irgi apdainuojama tamsa, siaubas, lemtis, tačiau tai nėra savaiminis tikslas, bet tik fonas vidiniams išgyvenimams. Lietuvių liaudies baladėje žmogiškumas nėra hierograma kosmiškumui, bet atvirkščiai: lemtinga tikrovė vaizduojama lyg iš tolo ir tarnauja tik subjektyvaus išgyvenimo pagrindimui arba paaiškinimui³⁹.

Tolesnė trumpa lietuvių liaudies baladės analizė patvirtina tai, kas pasakyta⁴⁰.

Ant kalno po liepele sėdėjo mergelė ir kalbėjosi su dvarionėliais, kurie derėjo jos rūtų vainikėlių ir kuriems ji pardavė savo aukso žiedelį. Mergelė prašo bernelių tyliai kalbėti, kad neišgirstų brolieliai ir nepraneštų tėvui. Ir taip atsitiko iš tikrųjų.

Šeštadienio popietę senas tėvas mokino dukterį, paskandindamas ją Dunojuje. Kitą dieną broliai jojo medžioti ir rado seserį upėje žaliais mairais apneštą. Jos drabužiai pamesti pievoje, o vainikėlis ant šakos. Tada vienas iš brolių kreipėsi į tėvą klausdamas, kodėl jis nužudė dukterį.

Suprantama, kad toks negailestingas nuosprendis savo dukrai yra labai sunkus tėvui. Tačiau jis nugalėjo savo asmeninius jausmus, nusielenkė griežtoms moralinėms normoms ir tapo visa valdančios aukštes-

nės jėgos įrankiu. Tuo tarpu brolių laikysena jokia būdu neatitinka neišvengiamos lemties reikalavimams nubausti už lengvabūdiškai prarastą mergaitės garbę. Nors jie ir pranešė tėvui, tačiau patys netiki sesers nuskaltimu prieš objektyvią liaudies moralę ir tuo nepritaria besąlyginiam paveldėtų prisakymų laikymuisi. Jų sesers paskundimas tėvui buvo tik perspėjimas, neketinant išduoti seserį negailestingam šeimos teismui. Jeigu atsitiko kitaip, tai ne dėl likimo lemties, bet tik dėl seno, konservatyvaus tėvo skubotumo. Baladėje regimas gilus skilimas jos vidinėje struktūroje, nukrypimas nuo objektyvaus į subjektyvų, kuris epiškai supintą žiaurų pasakojimą pabaigoje visiškai perkeičia į lyrinę užuojautos nuotaiką.

Nors lietuvių liaudies baladėje yra kosminis elementas, tačiau jis neišsiskleidžia, nes veiksmo eigoje nugali subjektyvumas ir žmoniškumas. Lietuvis jaučia tam tikrą baimę prieš nuoseklų klusnumą viršasmenei gyvenimo jėgai. Todėl jis nepajėgia sukurti tikros baladės⁴¹.

Kai kurie epo elementai randami ir atskirose lietuvių liaudies dainose, kuriose pasakojama apie likimą – ir netgi su tam tikra sistema. Dobilėlis pasakoja, kaip jis buvo nupjautas, sugrėbtas, išdžiovintas, parvežtas į namus ir žirgams sušertas⁴². Mergelė pasakoja, kaip ji linelį ravėjo, rovė, klojo, džiovino, mynė, bruko, verpė, lenkė ir audė⁴³. Tokios rūšies dainos ir yra aiškiausias epo nykimo įrodymas lietuvių liaudies kūryboje. Nes jos nevaizduoja nei apdainuojamo objekto visoje tikrovėje (pvz., dobilas arba linas, arba bedirbanti mergelė), nei objektyvios veiksmo eigos (pvz., kaip dobilas buvo pjaunamas, grėbiamas, džiovinamas arba kaip linas buvo sėjamas, raunamas, minamas, audžiamas), bet vien tik pasikeitimo esmę⁴⁴. Šių matomų pokyčių gausumo gamtos arba žmogaus gyvenime lietuvių liaudies poetas visiškai nepastebi. Ir skaitydami Homerą, kaip Hera ruošiasi įsikišti į kovą (Iliada, 5-oji giesmė) arba kaip Hefajstas kala Achilui garsųjį skydą (18-oji giesmė), konstatuojame tam tikrą sistemingą išskaičiavimą. Tačiau Homeras neprašo paties veiksmo jo abstrakčioje esmėje, bet vaizduoja mums šio veiksmo pasireiškimą matomose dalykuose (sidabriniai diržai, dvigubas atlošas, auksinės perpetės, puikūs pakinktai Atėnės karo vežime arba du miestai: viename vestuvės, kitame karas.). Todėl Homero poezijoje vyrauja ne veiksmožodis, bet daiktavardis ir būdvardis. Vienas daiktavardis yra šaltas ir abstraktus, jei jis nesiremia daiktų ir jų savybių gausumu. Būtent taip ir yra minėto tipo lietuvių liaudies dainose.

Nors šios dainos savo išorine struktūra ir turiniu yra epiškos, tačiau nežiūrint to, jų vidinė dvasia lieka lyriška, nes jų kūrėją žavi tik abstrakti esmė⁴⁵, bet ne konkretus tikrovės gausumas: jis daug ką išvardija, tačiau beveik nieko nepasakoja.

2. Neepiškumo priežastys

Epo negajumas lietuvių tautos poezijoje pasirodys keistas, jei prisiminsime, kad lietuvių tauta savo istorijoje turėjo labai ilgą ir šlovingą herojinį laikotarpį. Dėl to sunku įsivaizduoti, kad to laikotarpio liaudies poetai būtų tylomis praėję pro savo tautos arba atskirų genčių žygdarbius, o lyrinė daina ir tada būtų buvusi vienintelė lietuviško dainavimo forma. Lietuvių tautoje vis dar tebegyvi padavimai yra ryškūs liudininkai buvusios meilės didingumui ir objektyvumui, kosmiškumui ir lemčiai. Todėl prasminga, kad sakmių centre yra piliakalnis. "Beveik kiekvienas lietuvių piliakalnis yra surištas su padavimais, kurie pasakoja apie nugrimzdusius lobius ir paslaptinius karžygius"⁴⁶, apie pasakiškus karalių ir karalaičių rūmus, apie užburtus miestus, paskandintus keliaujančių ežerų; apie miegančias karalaites; apie priešų apgultų pilių gynėjų drąsą ir išlikimybę. Tokie piliakalniai kaip Birutė (Palanga), Medvėgalis (Tauragės apskr.), Rambynas (Pagėgių apskr.), Šatrija (Telšių apskr.) ypač žadino liaudies vaizduotę*. Tačiau lietuviškų padavimų gausos negalima net lyginti su Vakarų Europos tautų padavimų gausa. Vis dėlto ši menka liekana liudija apie senesnę epinę epochą, kurią pakeitė naujesnis lyrinis periodas**.

Vedami poetinio instinkto ir sekdami romatinė-istorine mokykla (L-levelis, Bogušas-Bauža, Narbutas, Daukantas) lietuvių romantiniai rašytojai (Pietaris "Algimante", Putinas "Kunigaikštyje Žvainyje" ir "Valdovo sūnuje", o Lenkijoje Kraševskis "Anafiele", Mickevičius "Konrade Valenrode", Syrokmlė "Margiryje") pavaizdavo keliaujančius lietuvių dainininkus-vaidilus, kurie būk tai dainuodavę kilmingųjų namuose. Gaila, bet šiai gražiai poetinei išmonei neturime aiškaus istorinio paliudijimo: veikiau jie yra loginė išvada iš bendros didvyriškųjų

* Plg. šias Vydūno mintis: "Be dainų, lietuviai kaip ir kitos tautos turi ir padavimų bei sakmių, kuriuose atsispindi ypatingieji tautos bruožai. Tačiau palyginus su vokiečių sakmėmis, jose randame visa ką kita. Ten kalbama ne apie kovos žygius, lydimus įvairiausių nuotaikų, bet vien apie vidinius įvykius, susijusius su valios apsisprendimu, su doroviniu žygdarbiu. Visas dėmesys ten nukreiptas į beveik nežemišką, anapusinį gyvenimą. Tačiau ano gyvenimo likimas sprendžiamas šiame žemiškajame gyvenime ir daugiausia per drąsą, savęs nugalėjimą ir pasiruošimą aukotis. <...> Kai kuriuose padavimuose pasakojama apie didelius dorovinius nusikaltimus. <...> Tokius užkeiktuosius išvaduoti gali tik tas iš jų giminės, kuris pasižymi tauriausiu žmoniškumu. <...> Šiuose padavimuose istoriniai įvykiai atsispindi tik labai iš tolo. Jie iš tikrųjų yra senosios liaudies išminties likučiai" (vert. iš *išnaša*) (Vydūnas. Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen. Tilsit: Rūta-Verlag, 1932. P. 99-100).

** Jei autorius nurodo epo šaknų menkumą lietuviškoje pasaulėjautoje, tai teiginys apie "senesnę epinę epochą" turėtų galioti tik trumpam ir nesenam baltų istorijos laikotarpiui. Apskritai baltų kultūrai lyrikos ženklas yra lemtingas (vert. *past.*).

laikų gyvenimo struktūros. Tačiau ankstyvesnės epinės epochos negalima išleisti iš akių. Šimtmečiais trukusi lietuvių kova su Kryžiuočių ordinu, dažni karo žygiai į rusų žemes, karių luomo viešpatavimas visame gyvenime, stipriai išvystyta valstybingumo sąmonė būtinai turėjo pasireikšti liaudies poetinėje kūryboje ir išsilieti atitinkamu literatūrinio žanru. Šiuolaikiniai Lietuvos dainininkai yra paprasti kaimo vaikai ir merginos, nes valstietija jau 200 metų yra vienintelis lietuvių tautinės kultūros nešėjas. Bet kadangi anksčiau Lietuvos kultūros nešėjai ir puoselėtojai buvo kariai ir kilmingieji, galima manyti, kad senoji liaudies kultūra turėjo kitokį, ne vien žemdirbišką charakterį. Neepiška yra valstietija, bet ne karių ir bajorų luomas. Jeigu jie kadaise valdė visą gyvenimą, tai sukūrė ir atitinkamas liaudies dainas, kuriose objektyvavosi jų toliaregė bei ištroškusi veiksmo dvasia ir todėl jos galėtų būti vadinamos epiškomis*. Taigi jei A. Mickevičius seną Lietuvos vaidilą pavaizdavo dainuojantį Kryžiuočių ordino didžiojo magistro akivaizdoje greta italų ir prancūzų dainininkų⁴⁷, tai čia yra daugiau nei poetinis paveikslas: tai gili istorinė intuicija, nors ją atitinkanti tikrovė išnyko iš mūsų akiračio gal ir visam laikui.

Epinės epochos pakeitimas lyriniu periodu Lietuvos istorijoje sutapo su lietuvių liaudies christianizacija. Tačiau ar krikščionybė buvo epo sunykimo priežastis?

Kitoje studijoje⁴⁸ autorius bandė įrodyti, kad nomadizmas ir matriarchatas yra du pagrindiniai elementai, kurie iš esmės įtaigojo lietuvių sielos dvasinę struktūrą ir tuo pačiu lietuvių tautos objektyviąją kultūrą. Visas kompleksas papročių, religinių įvaizdžių, motyvų liaudies mene, technikos įrankių, erdvės ir laiko santykių patvirtina abiejų elementų egzistavimą, kurie tačiau, autoriaus nuomone, sudaro ne organinę vienybę, bet visada cina greta ir todėl istorijos eigoje nugali tai vienas, tai kitas. Jei ši teorija teisinga, tai lietuvių tautos christianizacija jos istorijai reiškia lemtingą pauzę. Pagoniškoje Lietuvoje vyravo pagoniška dvasia, o krikščioniškoji Lietuva pakluso atbundančiam matriarchatui. Vidinį matriarchatinę kultūros polinkį į meditaciją⁴⁹ krikščionybė, kuri iš esmės yra išganomoji religija, sustiprino, išplėtojo ir padarė tikrąją pakrikštytos lietuvių liaudies gyvenimo forma. Todėl išorinis pasaulis prarado savo žavesį, didvyriški žygiai buvo užmiršti, tikrovės gausa susitraukė į vertikalią liniją, tauta užsidarė savo vidiniame pasaulyje. Kovojančių karių ir didvyrių epochą pakeitė žemdirbių epo-

* Tokiu epo pakaitalu tikriausiai buvo sutartinės – ypač tos, kurios vadinamos karinė-istorinėm (Gurto Gendvilaičio ciklo ir kt.). Tiek jų melodikoje, tiek turinyje ryšku vyriškojo mentaliteto. [sidėmėtina, kas sutartinių paplitimo geografią maždaug sutampa su plotu, kuriame formavosi pirminė Lietuvos valstybė (*vert. past.*).

cha. Lietuvoje buvo dainuojama ir toliau, bet dainavimas įgijo kitą turinį ir kitą pobūdį: didvyriškus žygius pakeitė meilės motyvai, kurie persunkė ir visą vėlesnę lietuvių tautos poeziją.

Šiuos samprotavimus patvirtina ir krikščionybės santykiai su epu apskritai. E. Staigeris tvirtina, kad "krikščionybėje tikras epiškumas nebeįmanomas, nes tikrojo epo prielaida yra "nerūpestingas vieneto savarankiškumas". Tuo tarpu krikščionybėje "dalies savarankiškumo" iš esmės atsisakoma. "Žmogus tampa objektu išganomojo plano", apimančio visą visatą. Jo būtis yra nukreipta į nuostabią ateitį, į anapusinį gyvenimą, prieš kurį regimasis pasaulis tampa tik perėja, o kūnas trapiu apvalkalu"⁵⁰ Krikščioniškosios pasaulėžiūros epikas yra Dantė, kurio kūrinys, nors ir yra vieta, neištraukta į bendrąjį išganymo planą, tačiau toji vieta yra pragaras, t.y. atstumtoji būtis⁵¹.

Taigi jeigu tautos vystymąsi vienu metu įtaigoja matriarchatas ir krikščionybė, tai nusiteikimas prieš išorišką veiklą ir tuo pačiu prieš jos poetinį-muzikinį atvaizdavimą dainose yra beveik neišvengiamas, o epas sunyksta iki nebeatpažįstamo pavidalo, ką mes iš tikrųjų ir konstatuojame lietuvių liaudies poetinėje kūryboje.

III. LYRIŠKUMO VYRAVIMAS

1. Lietuvių liaudies dainų santykis su „aš“

Turinio atžvilgiu lietuvių tautos dainos beveik nesiskiria nuo kitų tautų. Jų motyvai, kaip ir visur, yra bendražmogiški: gimimas ir mirtis, meilė ir santuoka, karas ir darbas, kančia ir džiaugsmas, viltis ir nusivylimas. Savo visą gyvenimą tauta išreiškia dainoje, kurios savotiškumas priklauso tik nuo stebėjimo, išgyvenimo pobūdžio, nuo to, kaip žmogus santykioja su savo dainų objektu. – Taigi, kaip apdainuoja savo pasaulį lietuviai?

Aiškiausiai tai parodo lietuviškos darbo dainos. Darbas, kaip šandien pripažįstama, buvo svarbiausias akstinas atsirasti dainai⁵². Darbo ritmiškumas savaime iššaukė žodinę palydą, kas pradžioje pasireiškė natūraliu įrankių sukeltų garsų mėgdžiojimu⁵³. Vėliau jie kaip priedainiai buvo įpinti į prasmingą posmą⁵⁴ ir pagaliau išsivystė į savarankišką dainą. Kadangi darbo procesas apima dirbanti žmogų, jo dirbamą daiktą ir patį veiksmą, organiškai juos sujungdamas, tai tautos dainininkui jis teikia geriausią galimybę išreikšti savo požiūrį į šiuos tris gyvenimo elementus, o savo išgyvenimus leidžia objektyvuoti darbo dainoje. Todėl kiekviena darbo daina yra visuma, kuri mums atskleidžia dainuojančio žmogaus savotiškumą. Patyrinėkime keletą lietuviškų darbo dainų.

Šeiminko duktė sėdi klėtelyje⁵⁵ ir audžia drobes:

<i>O kad aš audžiau</i>	<i>Staklės duzgėjo:</i>
<i>Plonas drobeles,</i>	<i>Drobės skambėjo,</i>
<i>Vis staklužės duzgėjo.</i>	<i>Močiutė gėrėjo⁵⁶.</i>

Audžiančios moters darbas šiuose posmuose pavaizduotas nors be detalių, tačiau aiškiai ir vaizdžiai. Tuo ir pasibaigia darbo vaizdavimas. Toliau dainoje išskyla visai naujas motyvas:

<i>Tu nesirūpink,</i>	<i>Žiemos keleliu,</i>
<i>Mano močiute,</i>	<i>Nauju važeliu,</i>
<i>Aš tavo aplankysiu.</i>	<i>Juodberiu žirgelium⁵⁷.</i>

Audžianti duktė žvelgia į savo motiną ir mato, kad ta yra nuliūdusi. Motina supranta, kodėl jos duktė taip stropiai audžia. Ji netrukus apvais namus: rudenį atjos jaunikis ir išsiveš dukterį. Džiaugsmas dėl plonų drobelių motinos širdyje supintas su slaptu rūpesčiu dėl būsimojo atskyrimo. Todėl duktė bando guosti motiną, bet tuo pačiu ji vaizduojasi ir savo likimą. Daina dar kartą kinta ir vėl išskyla naujas motyvas:

Jūs išsitekit,
Mano broleliai,
Manimi vargdienėle .

Ištekėjimas paženkliną mergaitės likimą. Jis išplėšia ją iš namų aplinkos ir vidiniai ją nuskurdina. Nors nuotaka su savimi ima daug kraičio, bet ar gali drobės pakeisti jai tėvus, brolius bei seseris? Ji norėtų pas juos dar ilgai liktis. Broliai neturėtų trokšti ja tuoj pat atsikratyti: ji tiek mažai namuose užima vietos, ji ir jos kraičio skrynios⁵⁸.

Visa daina, kaip matome, taip sudaryta, kad šalia įvadinio, grynai darbinio motyvo tuoj pasireiškia paguodos ir apmąstymo motyvai, kurie objektyvų vaizdavimą pakeičia į subjektyvų stebėtojiškumą.

Lygiai tą patį randame ir kitoje, labai senoje darbo dainoje:

<i>Ūžkit, ūžkit,</i>	<i>Ko užsipuolei,</i>
<i>Mano girnaitės,</i>	<i>Jaunas bernyti,</i>
<i>Dingos, ne viena malu.</i>	<i>Mane vargų mergelę?</i>
<i>Aš viena maliau,</i>	<i>Juk tu žinojai,</i>
<i>Viena dainavau,</i>	<i>Širdies bernyti,</i>
<i>Viena girnužės traukiau.</i>	<i>Mane dvare nesėdint⁵⁹.</i>

(Antologija. P. 26)

Girnų užimas malėjai sukelia jausmą, kad ji yra ne viena. Kurį laiką jos dėmesį prikausto darbas. Tačiau ji greitai susivokia tikrovėje ir pajunta gilų savo vienatvę. Ir šis įsisąmoninimas verčia ją galvoti apie

savo dalią. Kodėl ją pamilo širdies bernytis? Jos likimas nėra sėdėti be darbo, jos dienos pilnos vargų:

*Iki kelužių į purvynaitį,
Ik pažastaičių
Į vandenaitį...
Vargios mano dienužės⁶⁰. (Ten pat)*

Kryptis į vidinį pasaulį ir šioje dainoje yra pakankamai aiški. Ir čia malimas yra tik išėities taškas dirbančio žmogaus vidiniams išgyvenimams pavaizduoti.

Tą patį stebime ir lietuviškoje pjūties dainoje:

<i>Vai tu rugeli,</i>	<i>Vai ir pakirs jis</i>
<i>Vai tu siūbuonėli,</i>	<i>Tavo liemenėli.</i>
<i>Atcin brolelis</i>	<i>Vai ir pakirs jis</i>
<i>Su aštriu dalgeliu.</i>	<i>Tavo liemenėli,</i>
<i>Brolio dalgelis</i>	<i>Vai ir pravirkdins</i>
<i>Balto plienelio</i>	<i>Mane mergužėlę⁶¹.</i>

Nors rugių pjovimas čia yra poetinio išgyvenimo centre, bet vis ne kaip objektyvi darbo eiga, o kaip griovimo, gyvybės atėmimo aktas, kuris dainininkę sujaudina iki ašarų, nes moteris, kaip Ieva, t.y. kaip „visų gyvųjų motina“ (Pr. 3, 20) užjaučia kiekvieną pasmerktąjį mirti. Todėl dalgį ji išgyvena ne kaip įrankį, teikiantį duoną kasdieninę ir tuo palaikantį gyvybę, bet veikia kaip mirties simbolį: jis sunaikina vėjyje banguojančius ir taip paslaptinai šnarančius rugius. Gyvo tvarinio mirties baimė yra tai, ką pirmiausia lietuvė rišdama rugius išgyvena ir savo dainoje išreiškia:

*Vai tu rugeli, tu žienkentėli,
Tu nebijojai šaltos žiemelės,
Tik pabijojai jaunų brolelių,
Jaunų brolelių, plieno dalgelio⁶².*

Kaip tik todėl lietuviškos pjūties dainos yra ištętos ir labai liūdnos. Tam tikra prasme jos panašios į raudas, kuriomis apraudamas mirties suardytas bendrabūvis⁶³. Vakarinis lietuvių pjovėjų grįžimas iš pjūties kelia tokį įspūdį, lyg jie grįžtų palaidoje mylimą draugą, ir tik paprotys grįžtančius aplieti vandeniu išblaško šią keistai liūdną nuotaiką ir grąžina darbininkams skambią linksmybę.

Šie pavyzdžiai aiškiai rodo, jog pats darbas lietuvių tautos poetui nebuvo dainos motyvas – jis yra tik proga nukreipti žvilgsnį savęsp, apmąstyti savo likimą ir vaizduoti jausmus. Objektyviosios darbo pusės, jo eigos ir objekto, kokį mes matome tikrovėje, tai beveik neliečia. Tas pats tinka bet kuriam lietuvių liaudies dainų tipui: gamtos, karo, vestuvių dainoms. Gamta lietuvių tautos poetui nėra objektyvios veiklos ar

stebėjimo laukas; jis ją pergyvena kaip besirūpinančią, globojančią, netgi kaip patarimus teikiančią motiną ar seserį; jis paskiria jai visą savo simboliką, bet neapdainuoja jos grožio ar jėgos. Karas, kaip jau minėta, lietuvių liaudies poetui reiškia ne istorinį įvykį, bet tik šeimos ar mylos bendrijos suardymą. Vestuves jis išgyvena kaip lemtingą nuotakos tremtį iš tėviškės ir kaip mergelės atidavimą vyro sauvalei. Lietuvių tautos poetui kiekviena būties tikrovė yra santykis su „aš“. Taigi tikrasis lietuvių tautos dainų objektas nėra objektyvusis pasaulis ar sklidina įvykių istorija, bet paties žmogaus vidinis pasaulis. Šitai lietuvių liaudies dainai suteikia labai gilų lyrinį charakterį, kuris pasireiškia net dainose, vaizduojančiose kosminį objektyvumą, pvz., liaudies baladėse.

2. Moteris – tautos dainų puoselėtoja

Lyriškumo vyravimą lietuvių liaudies dainose suomių etnografas A. Niemis aiškino iškeldamas ypatingą moters vaidmenį, kurį ji ten vaidina. „Kadangi dainininkai Lietuvoje, – sako jis, – kaip ir Estijoje ar Ingermanlandijoje* yra jaunos mergelės, negalima tikėtis, kad jos mėgtų herojišką epą. Taigi Lietuvoje yra visai kitaip nei Suomijoje ar rusiškoje Karelijoje, kur liaudies poezijos puoselėtojai buvo pražilę vyrai“⁶⁴. Ir visai teisingai: ne vyras – minezingeris, bardas, piligrimas ar kareivis – kuria ir puoselėja lietuvių liaudies poetinę kūrybą, bet moteris: mergelė verpdama ir ausdama, sodindama gėles ir prie linų darbų, žaisdama ir šokdama; motina prie kūdikio lopšio; senelė savo anūkų vestuvėse. Dainuoja ir Lietuvos vyrai. Dainų bernuželis varžosi su dainų mergužele ir atidaro savo dainų skrynelę, kad padainuotų dainų dainelę, puikią meilės dainą apie vienatvę, kuri žmogų perkelia į „akmens be kraujo“ ir „paparčio be žiedelio“ būseną⁶⁵.

Ir vis dėlto vyrų dainavimas visuomet vaidina papildančią – fono arba skatinančią rolę. Lietuvių vyrai vieni retai dainuoja. Tai, kas pasakojama apie miško kirtėjų ir sielininkų dainavimą, dažniausiai yra fantazija arba tie dainininkai yra gudai**, kurie žiemą atvykdavo į Lietuvą miško kirsti, o vasarą sielių plukdyti. Lietuvos berneliai vieni mielai dainuoja tik dviem atvejais: šviesiomis birželio naktimis – ganydami arklus ir eidami per kaimą į vakaruškas ar grįždami iš jų. Visais kitais atvejais jie dainuoja kartu su mergelėmis, o jos, suprantama, vaidina

* Istorinis šiauriau Estijos gyv. ugro-finų kilmės tautų (maždaug dabartinė Karelija) krašto pavadinimas (*vert. past.*).

** „pinčiukai“, t. y. nuo Pinsko (*vert. past.*).

pagrindinį vaidmenį. Tai konstatavo ir anksčiau minėtas Th. Lepneris. „Vaikiniai, – sako jis, – neypatingai užsiima mokslu (dainų kūrimu – A. Mac.), bet tik moterys ir mergaitės muzikuoja rytais nuo antrųjų gaidžių iki švintant, maldamos girnomis, o girnų ūžimas yra joms kartu bosas ir fonas“⁶⁶.

Moteris, būdama lietuvių tautos dainų puoselėtoja, daugiausia apsprendžia ir jų pobūdį. Nors ji apdainuoja visą liaudies būtį, bet išreiškia ją per savo sielą. Moters santykis su pasauliu yra kitoks nei vyro. „Vyras gyvena daugiau daiktų ir reikalų pasaulyje“, tuo tarpu „moteris gyvena labiau žmonių pasaulyje“, su kuriais susiduria jos „aš“⁶⁷. Taigi jeigu vyras apdainuoja įvykių liaudies gyvenime, tai jis mums apie tai pasakoja: jo dainavimas dažniausiai virsta epu. Jei tą patį daro moteris, ji kreipia žvilgsnį į save pačią ir įvykių apmąsto tiek, kiek jis liečia jos vidinį pasaulį. Todėl jos dainavimas dažniausiai tampa lyrine daina. Viena lietuvių liaudies daina, pavyzdžiui, apdainuoja švedų antpuolį, kai „barzdoti vyrai, vyrai iš jūrių“, išsilaiolino į krantą ir nusiaubė visą kraštą. Tačiau būdinga, kad tautą ištikęs negandas dainoje pavaizduotas tik simboliškai, gėlių darželio nusiaubimu. Tie barzdoti vyrai įsibrovė į darželį,

*Rūtas numynė,
Rožes nuskynė,
Lelijas išlakštė,
Rasūžę nubraukė*⁶⁸,

t.y. išniekino moteris. Nekaltybės netekimas buvo labiausiai sukrečiantis įvykis, kurį švedų antpuolio metu patyrė lietuvių tautos dainininkė ir kurį ji objektyvavo savo dainoje.

Šis pavyzdys rodo mums, kaip moteris tautos likimą interpretavo per savo asmeninę lemtį ir todėl – tam tikra prasme – pavaizdavo subjektyviai. Tai patvirtina visos lietuvių karo dainos, kurios, kaip minėta anksčiau, iš esmės yra moteriškos skundo dainos dėl suardytų meilės ryšių. Taigi jei lietuvių daina buvo beveik išimtinai moters puoselėjama, tai ji savaime įgauna subjektyvaus lyriškumo gaidą, net jeigu daina ir buvo sukurta vyro. Tai paaiškina aną keistą vyksmo posūkį lietuvių tautos baladėse: moteris kaip dainininkė ir bendraautorė negali pakęsti negaillestingo objektyvaus kosmiškumo viešpatavimo ir suteikia baladėi kitą kryptį: būtent žmogišką subjektyvumą.

Vyro vaidmuo lietuvių tautos dainose yra apribotas iki minimumo. Jis pasireiškia tik kaip fonas, kad išryškintų ir išbaigtų moteriško likimo paveikslą. Jis sutinka mergelę prie šaltinėlio semiant vandenį, tamsią rudens naktuželę jis beldžiasi į jos klėtėlės duris, atjoja pas ją pirštis. Santuokoje vyras visada vaizduojamas kaip mušeika, girtuoklis ar

tinginys*. Niekad jis negyvena savarankiškai. Vyras lietuvių tautos dainose egzistuoja tik santykyje su moterimi.

Tyčinį moters nužudymą, nors ji būtų tik paversta gegute, baudžia griau-dėjantis dangaus dievas Perkūnas, nutrenkdamas žaibu⁶⁹. Jeigu vyras atpažįsta, kad gegutė ar volungė nėra tikras paukštis, bet užburta mergelė, niekada jos nešauna arba labai apgaili savo apsirikimą⁷⁰. Lietuviuvi moteris yra kažkas švento, tasai Tacito „sanctum ac improvidum“ (šventa, tad nepakaltinama), ką jis pastebėjo ir pas germanus. Taip pat ir turiniu lietuvių liaudies dainos rodo į moterį kaip savo kūrėją ir tokiu būdu dar labiau atskleidžia mums savo lyrinį charakterį. Vėliau matysime, jog ir lietuvių tautos dainų nuotaika yra esmingai surišta su moters siela.

3. Būties jausmas lietuvių tautos dainose

Lygindamas vokiečių liaudies dainas su lietuvių dainomis, V. Jungferis pastebėjo, kad pirmosios „daugiau linkusios į baladę“, o antrosios – į idilę⁷¹. Nors šis teiginys iš esmės ir pasitvirtina, tačiau jį reikia patikslinti. Jeigu idilę suprasime vaizduojančią tik asmeninės būties sferą, tai šiai V. Jungferio tezei galėtume pritarti nesusimąstydami. Nes lietuvių tautos dainos, kaip matėme, nėra epinės ir netgi ne baladinės, o dažniausiai apsiriboja žmogiškosios egzistencijos privačia arba šeimyninio gyvenimo sfera ir neapdainuoja plačiojo pasaulio grožio, kovų ir kančių, bet pasitenkina artimiausia aplinkuma: ta, kurioje žmogus gyvena. Tačiau jeigu idilę suprasime kaip linksmo, optimistiško būties išgyvenimo poetinę išraišką, tai lietuvių tautos dainos nėra idilės, nes jų pagrinde glūdintis būties jausmas anaipatol nėra šviesus. Šia prasme lietuvių liaudies dainos veikia reikėtų vadinti elegijomis nei idilėmis.

Iš tikro „Lietuvių liaudies daina, – sako B. Sruoga, – yra pirmykštis liūdesys, begalinis ilgesys, neišnykęs skausmas su anos būties tyliu atspindžiu“⁷². Darbo ir karo dainos, meilės melodijos ir vestuvių dainos yra persunktos gilaus vidinio liūdesio, – jeigu ne visada tai aiškiai matome turinyje, tai jaučiame bent melodijoje. V. Jungferis, sakydamas, kad lietuviškos humoristinės dainos „paneigia pasaką apie liūdnas dainas“⁷³, neteisingai suprato humoristinės dainos vietą lietuvių liaudies gyvenime. Tiesa, kad lietuviškų dainų lobyne yra linksmų dainų. Lietuviškos šokių dainos dažniausiai yra humoristinės ir sąmojingos. Todėl J. Balys teisėtai sako: „Negalima tvirtinti, kad lietuvis moka tik verkėti; jis moka ir juokauti“⁷⁴. Tačiau nei humoras, nei juokai nėra charakteringi lietuvių tautos dainoms. Dar daugiau: lietuviškos humoristinės melodijos, dainuojamos išgertuvėse ar vestuvėse, tiek

* hm... – *vert. past.*

turinio, tiek melodijos atžvilgiu toli atsilieka nuo kitų dainų. J. Balys konstatuoja, kad gyvesnio ritmo ir linksmesnės nuotaikos dainų daugiausia rasime Žemaitijoje, bet čia pat pastebi: „Tačiau jau šiandien aišku, kad dainų melodingumo atžvilgiu Žemaitija yra neturtingiausias Lietuvos kraštas“⁷⁵. Tą patį galima pasakyti ir apie žemaitiškų dainų tekstus. Tuo tarpu pietų Lietuvos liaudies dainos yra gražiausios muzikiniu atžvilgiu ir giliausios turinio atžvilgiu, – bet kartu ir liūdniausios. Lietuvių humoristinės dainos niekada nepasiekia tokio subtilumo, kokį randame darbo, meilės ir netgi karo dainose. Lietuviškas humoras dažniausiai liečia šurkščią kasdienybę, išsitemia pajuokimu ir nesugeba pereiti į simboliką. Tačiau humoristinės dainos be simbolikos lietuvių sielai lieka gana svetimos, nes simbolika priklauso prie esminių lietuvių žmogaus išraiškos priemonių⁷⁶.

Liūdna nuotaika pasiekia savo viršūnę tuomet, kai lietuvių liaudies daina vaizduoja moters likimą. Šis ketureilis

*Verkia sescelė
Margoj klėtėlėj
Kaip raiša gegelė
Žalioj girelėj**

galėtų būti visų moteriškų dainų motto. Mylimas bernelis negrižo iš mūšio lauko; gyvenimas pas svetimus tapo nepakeliamas, sunkus darbas nemylimo vyro namuose virto našta, netgi meilė reikalavo per didelės aukos. Jei ir atsakoma į meilę, lietuvei mergaitei ji neatveria šviesios ateities: meilės džiaugsmo lietuvių tautos siela nežino. „Oi liūdna, liūdna mano širdelė per visą rudenėlį“, skundžiasi mergelė savo išsimylėjimu, pati savęs klausdama: „O ką pajuto širdelė mano?“, ir pati tuoj atsako: bernelį, nemokantį nei arti, nei pjauti, nei gaspadoriauti; pasėjo jis javus, bet neišakėjo, ir lietus juos išplovė; nuplovė šieną, bet nesukrovė, ir vėjas išnešiojo⁷⁷. Kasdieniniai rūpesčiai, kurie moterį liečia labiau nei vyrą, nepergalimi net ir didžiausios meilės ir todėl moters gyvenimas visada yra liūdnas ir vargingas. Dėl to ir lietuvių vestuvinės dainos yra liūdnos, ypač dainuojamos sutuoktuvių išvakarėse (vadinamojo mergvakario metu), kada kaimo merginos atsiveikinimui su savo jaunystės drauge susirenka nuotakos troboje ir pasakutinio patarnavimo ženklan pina jos kasas⁷⁸.

*Vai sakiau neikie, jauna mergele,
Neik per linų laukelį,
Vai užkris, užkris lino žiedelis*

* Mūsų vertimas iš vokiečių kalbos.

*Už geltonų kaselių.
Ne vienai dienai, ne adynėlei –
Visam tavo amželiui⁷⁹.*

Liūdnai lietuvių mergelės dainuoja ir dirbdamos, nes iš vienos pusės, fizinis darbas moteriai yra sunkesnis nei vyrui, o iš kitos pusės, daugelis darbų yra neišvengiama gyvos gamtos arda, kas ir sukelia, kaip pajuties dainose, liūdną nuotaiką. Darbo metu moters vienišumas pasireiškia skaudžiausiai:

*Aknuo be kraujo, vanduo be sparnų,
Papartis be žiedelių.
Aš mergučėlė, aš vargdienelė
Be jauno berniukelio.
Parduosiu žiedą ir vainikėlį,
Samdysiu artoją⁸⁰.*

Jis turi būti prie šalies ir palengvinti jai gyvenimą.

Liūdnos yra ir lietuvių karo dainos, nes jos daugiau vaizduoja moters likimą, nei pasakoja apie karo eigą. Jei vėju atskrenda žinia, jog visi vyrai turi traukti į karą, tai mergelė prašo vėją:

*Oi nepūskie, vėjeli,
Nejudykie šakelių,
Nejudykie klevo šakų,
Nebudykite bernelio⁸¹.*

Jeigu bernelis džiaugiasi, kad pašėrė savo bėrą žirgą ir turės kuo žygiuoti į rusų žemę, tai verkianti mergelė primena jam, kad daugiau rūpintųsi laiškais ir ja, o ne karu. Ir bernelis jai pažada:

*Neverk, mergučėle,
Balta lelijėle,
Aš tau parašysiu
Margą gromatėlę⁸².*

Liūdną lietuvių tautos dainų nuotaiką J. Balys aiškina tuo, kad „dauguma jų yra sukurtos moterų“⁸³. Moteris yra lietuvių liaudies dainų nešėja. Dar daugiau: lietuvių liaudies daina priklauso moters sričiai. Ji kuria jas, puoselėja ir platina tautoje. Šitai paaiškinamas ne tik lietuvių tautos dainų lyriškumas bei turinys, bet ir jose slypintis būtis jausmo liūdnumas. Moters egzistencija labiau nei vyro surišta su tamsiąja gyvenimo puse, ir tai objektyvuojasi raudomis, kai tiktai moteris savo išgyvenimui nori suteikti meninį pavidalą. Dėl to visi moters poetiniai kūriniai yra liūdni: argi Sappho kūryboje ryškiausiai nepasireiškia graikiškasis pesimizmas, sudaręs poezijos pagrindą, nepaisant jos šviesaus apoloniškojo apvalkalo? Žinoma, graikų poezijoje meilė yra „tai,

ko mylint ilgimasi“, „didžiausias gėris tamsioje žemėje“, o ne raiteliai ir jūreiviai arba pėstininkai. Tačiau Sappho pavaizduotoji meilė yra nelaiminga. Tuo tarpu „Homeras, – sako B. Snellis, – meilę priskiria prie džiaugsmingų gyvenimo apraiškų ir mini ją greta šokio, vyno arba miego; apie nelaimingą meilę jis niekur nekalba“⁸⁴. Sappho meilės aistra yra panaši į mirtį: vedybos atneša skaudžiausią atsisveikinimą; mylinčiųjų išsiskyrimas sukelia ilgesį, o pirmieji erotiški jausmai – bejėgiškumo pojūtį. Dėl to Sappho prašo „visomis varsomis spindinčią deivę Afroditę“, kad ji „rūpesčiais ir graužatimi“ neskaldytų širdies. Poetė skundžiasi, kad mėnulis nusileido, o Plejadų paniro gelmėsna, kad valandos bėga, o ji viena turinti miegoti. Ji ilgisi savo brolio ir maldauja Nerėjaus dukteris, kad jos broliui „padėtų sveikam sugrįžti į tėvynę“. Argi šis Sappho ketureilis

*O motin, negaliu daugiau
Drobių aš austi! Kipridė
Lieknoji užvaldė mane jau
Ilgesiu mylimojo,*

kurį jau Gėtė buvo išvertęs, nėra posmo iš šios lietuvių liaudies dainos brolis-dvynys?

*Aš atsisakiau savo močiutei,
Aš nuo pusės jau vasarėlės:
Ieškok, močiute, sau verpėjėlės,
Sau verpėjėlės ir audėjėlės*⁸⁵.

Meilė, kuriai moteris yra pašaukta iš prigimties, atskleidžia jai „aistra nakčiai“, t. y. būties polinkį į savęs sunaikinimą. Ši tendencija prieštarauja „dienos įstatymui“ išgyventi būtį kaip „gražaus pasaulio apstumą“ ir sulaužo visą tvarką⁸⁶. Moters nuovoka – kad savo gimdymo galios dėka ji yra gyvybės šaltinis – ir joje slypinti skaudi nuojauta, kad iš jos išėjusi gyvybė turi savyje mirties daigą, – meta jos egzistencijai tamsų šešėlį. Todėl moters sielos gelmės niekuomet nėra šviesios. Taigi kai moteris kuria ar dainuoja, tai ji tai daro pagal savo esmės „naktinę“ struktūrą, ir jos poezija arba jos dainavimas niekada nepasiekia „klasikinio tobulumo“. Garsiausių pasaulinės literatūros moterų poezijos lyginamoji studija atvertų mums labai pamokantį tolvaizdį į moters būties jausmą.

Lietuvių tautos dainų liūdna nuotaika glūdi ne tiek sunkioje socialinėje moters padėtyje ar tautos pavergime, bet visų pirma moters egzistencijos naktinėje pusėje. Individuali ar tautinė nelaimė dažniausiai yra tik akstinas išreikšti moteryje glūdintį metafizinį liūdesį ir jausmas yra todėl sklidinąs liūdesio, kad jis kartu yra ir moters būties jausmas.

²²Pateikiamas vertimas į vokiečių kalbą.

²³Šiuo atžvilgiu lietuvių liaudies dainos yra priešingos antikos graikų dainoms, kuriose tekstas pirmavo arba turėjo pirmąją prieš melodiją. Apie tai Platonas sako: "Mes taktą ir melodiją turime privesti paklusti šiam tekstui, nes jokiui atveju tekstas negali nukentėti dėl takto ir melodijos" (Valstybė, 3-ioji knyga).

²⁴Litauen. P. 40.

²⁵Plg. Litauische Forschungen. Beitrage zur Kenntnis der Sprache und des Vokstums der Litauer. Gottlingen, 1882.

²⁶Tokie žodžiai, kaip motina, tėvas, brolis, sesuo, duktė, vaikas, mergina, vaikas, sūnus, našlaitis, visi augalų, medžių, gėlių ir paukščių vardai vartojami mažybinėmis formomis. Dainoje "Žalioji girelė", turinčioje 16 ketureilių posmų, randame 43 daiktavardžius, iš kurių tik vienintelis daiktavardis (nendrė) neturi deminutyvinės formos (plg. Lietuvių poezijos antologija. P. 46–48).

²⁷Pateiktas vertimas į vokiečių kalbą.

²⁸Mažybinių formų gausa lietuvių liaudies dainoms suteikia meilumo ir nuosirdumo bei išreiškia tam tikrą tautos sielos nuotaiką, kurią C. Reisigas bando taip nusakyti: "Jei kalboje gausiai vartojami deminutyvai, tai iš šito galima pažinti tam tikrą tautos charakterį: jame yra kažkas draugiško, širdingo" (Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft. I. Berlin, 1881. P. 219; plg. Jungfer V. Litauen. P. 22). Jeigu, kaip tvirtina M. Heideggeris, "Mąstyme būtis virsta kalba, o kalba yra būties namai (plg. Über der Humanismus. Frankfurt / M., 1949. P. 5), tai deminutyvai yra romūs ir jaukūs būties namai, o tauta, sukūrusi tokius namus, kaip toliau pamatysime, iš tikrųjų gyvena taikoje su būtimi.

²⁹Werke. Bd. 6. P. 27–28. Berlin: Globus-Verlag.

³⁰Rilke R. M. Das reistagebuch eines Philosophen. München 1919. P. 249.

³¹Rilke R. M. Sonette an Orpheus. I, i.

³²Steiger F. Grundbegriffe der Poetik. Zürich, 1946. P. 24.

³³Plg. Šalkauskis St. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K. 1933. P. 24.

³⁴O kai aš joju

Per Vilniaus miestelį,

Visos miesčionkėlės

Į mane žiūrėjo.

³⁵a.a. O. S. 115.

³⁶Plg. 20-tą išnašą.

³⁷Balys J. Retos dainos gražuolės // Aidai. 1952. Nr. 8

³⁸Goethe. I. 505. Berlin, 1916.

³⁹Plg. Jungfer V. Litauen. P. 49–52.

⁴⁰Ant aukšto kalno liepelė

Po ja sėdėjo mergelė

Su dvarionėliais kalbėjo,

Rūtų vainiką derėjo.

Rūtų vainiką derėjo,

Aukso žiedelį pardavė.

Vai jūs, dvarioniai berneliai,

Jūs nekalbėkit taip garstai,

Kad neišgirstų broleliai

Ir nepaskųstų tėveliui.

Vai ir išgirdo broleliai,

Vai ir paskundė tėveliui.

Subatos dienų po pietų

Tėvas dukrelę mokino,

Į Dūnojėlį skandino.

Nedėlios rylią iš ryto

Išjojo broliai medžiotie.

Išjojo broliai medžiotie

Ir seserėlės ieškotie.

Vai ir atrado seselę

Viduj Dūnojaus plūkiančią.

Viduj Dūnojaus plūkiančią,

Žaliais maurėliais apneštą.

Jos sieros sukniuos ant vejos.

O vaikėkėlis ant šakos.

Vai tėvai, tėvai, tėveli,

Už ką troijjai dukrelę?

Jei už rūtelių vainiką –

Būt nusipynus sau kilą.

Jei už aukso žiedelį –

Būčia pardavęs žirgelį.

Jei už neleisų žodelį –

Būčia paprašęs tėvelį.

(Krivickienė G. Dainos. P. 58–59)

⁴¹ Gal dėl tos pačios priežasties ir individualioje lietuvių kūryboje baladė pasirodė tiksliai blausiu pavidalu. Vienintelė lietuviška baladė, demonstruojanti nuoseklų antgamtinių jėgų viešpatavimą, yra Maironio "Čičinskas" (1920); tuo tarpu kitoje jo baladėje "Jūratė ir Kastytis" (1920) jau pasireiškia prometėjiška žmogaus laikysena: laikysena, kuri yra iššaukta aistringos moters meilės, kur, nežiūrint pralaimėjimo, nepaklūstama aukštesniam sprendimui.

⁴² *Pjovė lankoj šieną,
Žalias raskilėles,
Pjauu ir mane dobilėlį
Su šieneliu drauge.*

*Grėbė lankoj šieną,
Žalias raskilėles,
Grėb ir mane dobilėlį
Su šieneliu drauge.*

(Antologija. P. 27–28)

⁴³ *Aš pasėjau linelį,
Aš pasėjau žaliąjį.
Aš pasėjau žalią liną,
Tam ta drita žalią liną
Linelį.*

*Ir užaugo linelis,
Ir užaugo žaliasai,
Ir užaugo žalias linas...*

(Dainos. P. 108–109)

⁴⁴ Tolesniuose čia pateiktų abiejų liaudies dainų posmuose keičiasi tik veiksmažodžiai (pirmoje dainoje džiovinu, vežė, šėrė; antroje – nuroviau, nukūliau, paklojau, išmyniau, nubrukau, šukavau, suverčiau, išaudžiau), tuo tarpu visi kiti žodžiai pasilieka tie patys kaip ir pirmame posme.

⁴⁵ Tai, kad lyriniai poetai iš tikrųjų siekia daiktų esmės, aiškiausiai parodė R. M. Rilke. Rilkės pasaulis yra išimtinai lyriškas, tačiau jo poezijos objektas nėra tai, kas individualu gamtoje arba istorijoje, bet būtybė apskritai – būtent ž m o g a u s esybė. Rilke mąsto "poetinėmis pavidalais", tai tiesa; tačiau jis mąsto ir ne tik išgyvena, bet ir vaizduoja. Jis paniręs tokioje gelmėje, kur mąstymas ir poezijos kūrimas dar nėra atskiros galimybės; jis yra ten, kur poezijos kūrimas dar tebėra mąstymas" (*Bolnow* O. Fr. Rike. Stuttgart, 1951. P. 11). Todėl neatsitiktinai veiksmažodis Rilkės kūryboje esti pirmame plane.

⁴⁶ *Jungfer V.* Litauen. P. 88.

⁴⁷ Plg. Konrad Walenrod, 4-oji giesmė.

⁴⁸ Kultūrų sintezė ir lietuviškoji kultūra // *Židinys*. 1939. Nr. 4–12.

⁴⁹ Plg. autoriaus studiją "Pirmykštės kultūros pagrindai" // *Logos*. K., 1938.

⁵⁰ *Grundbegriffe der Poetik*. P. 145–146.

⁵¹ Kada E. Staigeris tvirtina, jog Dantės pragaras yra galingesnis nei rojus, o pragariškumas, pasak Miltono ir Klopstoko, yra "geriau palyginus su graikiškuoju menu" (ten pat, p. 147), tai tuo jis pasako giliai tiesą, jog gėrio tiesiogiai, betarpiškai beveik neįmanoma pavaizduoti. Kai Dostojevskis norėjo pavaizduoti "tobulą ir gražų žmogų", jis žinojo, jog tai "yra sunkiau už bet ką pasaulyje" (*Briefe*, Piper. München, 1914. P. 124–125), ir todėl savo idealą jis įvilko į Idioto pavidalą (plg. *Der Idiot*, 1868).

⁵² Plg. *Bucker* K. Arbeit und Rhythmus, Leipzig 1902; *Biržiška* M. Dainos keliais. V., 1921.

⁵³ Pvz., „tatalela audžiant“, „tamta drita“, linus minant, „lylia, lylia“ arba „čiūčia liūlia“ supant lopšį.

⁵⁴ Plg.

*Ich webte zierlich tatalela
Je ein Bündel tatalela
Fest den Faden tatalela.*

(*Jungfer V.* Ten pat. P. 43)

arba:

*Čiūčia liūlia, tegul guli
Lylia lylia tegul tyli –*

*Mik, vaikeli, pogulinko,
Duok matutei poilsinko.*

(Antologija. P. 83)

⁵⁵ Klėtis yra lietuviškos sodybos sudedamoji dalis. Tai yra palyginti mažas kvadratinis pastatas, kuriame lietuvių valstiečiai laikydavo savo svarbiausią turtą ir kuriame miegodavo jaunesnieji šeimos nariai. Klėtis, kaip įsimylėjusių susitikimo vieta, lietuvių liaudies dainose vaidina didelę rolę.

⁵⁶ Dainos tekstas pateiktas lietuviškai. (Antologija. P. 83)

⁵⁷ Ten pat. (Dainos tekstas liet.)

⁵⁸ *Mano vietelėj
Rugių nesėsit,
Nei arsit, nei akėsit.
Skrynių vietelėj
Žirgų nešersit,
Stainužės nestatysit.*

(Ten pat)

⁵⁹ Dainos tekstas lietuviškai.

⁶⁰ Dainos tekstas lietuviškai.

⁶¹ Antologija. P. 20. (Dainos tekstas liet.)

⁶² Antologija. P. 29. (Dainos tekstas liet.)

⁶³ R a u d o s yra seniausia lietuvių liaudies poezija ir sudaro tarpinę grandį tarp dainos ir pasakojimo. Nors jos ir turi melodiją, bet neturi eilėraščio pobūdžio. Jas, verkdamos ir aimanuodamos prie velionio karsto, namuose ar kapinėse „dainuoja“ tik moterys, nors žodis „dainuoti“ vakarietišku supratimu vargu ar čia tinka (Plg. *Basanavičius J.* Lietuvių raudos // Lietuvių tauta. V., 1926. T. 4, sąs. 1. P. 59-145).

⁶⁴ Die Beziehungen zwischen der litauischen und der finnischen Volks poesie, 1920; plg. *Jungfer V.* Litauen.

⁶⁵ *Aš padainuosiu dainų dainelę,
Aš dainų bernužėlis.
Aš atdarysiu dainų skrynelę,
Paleisiu į liustelį.*

Mergelė į tai atsako: jog ji irgi esanti „dainų mergužėlė“ ir nori „atidaryti dainų skrynelę“ ir dainas „paleisti į liustelį“. Liaudies dainų, kurios būtų grynai vyriško turinio, lietuvių tautos dainų lobyne yra labai mažai. Dažniausiai tai būna paralelės prie moteriško turinio dainų, kaip matyti iš anksčiau pateikto pavyzdžio.

⁶⁶ Plg. *Jungfer V.* Litauen. P. 69

⁶⁷ *Lersch Ph.* Vom Wesen der Geschlechter. München, 1947. P. 65-66.

⁶⁸ Antologija. P. 21-40.

⁶⁹ *Kilk, debesėli,
Mušk, Perkūneli,
Ing tą šelnį bernelį.
Vai ir užmušė
Šelnį bernelį
Už vargdienę mergelę.*

(Antologija. P. 45)

⁷⁰ *Vai baidė, barė
Mane močiutė,
Kam šoviau volungėlę.
Ta volungėlė.
Drabna paukštelė –
Tai vargdienė mergelė.*

(Plg. *Balys J.* Retos dainos gražuolės. P. 349)

⁷¹ Litauen. P. 35.

⁷² Dainų poetikos etюдai. K., 1927. P. 9.

⁷³ Litauischer Liederschrein. P. 10.

⁷⁴ Įvadinis žodis / *Krivickienė G. Dainos*. P. 12.

⁷⁵ Lietuvių būdo ypatumai // *Židinys*. 1939. Nr. 7. P. 25.

⁷⁶ Todėl svarbu atkreipti dėmesį, kad rašytinė lietuvių literatūra neturi poetų ar prozininkų, kurie savo humoru ar sąmojum būtų peržengę vidutinybę. F. Kiršos „Pelenai“ (I d. 1930, II d. 1937) iš tiesų yra gilios prasmės veikalas, kuriame poetas pliekia politines ir socialines negeroves. Tačiau ne humoras ar sąmojis yra jo esminis skiriamasis bruožas, bet sarkazmas ir ironija. Kirša nesijuokia iš gyvenimo ir žmonių; jis išjuokia juos ir tyčiojasi iš jų. Kažką panašaus, nors ir ne taip aiškiai išreiškta, randame ir „linksmoste“ lietuvių tautos dainose.

⁷⁷ <i>Oi liūdna, liūdna</i>	<i>Nei artojėlis,</i>
<i>Mano širdelė</i>	<i>Nei šienpjovėlis,</i>
<i>Per visą rudenėlį.</i>	<i>Nei namų gaspadorius.</i>
<i>O ką pajuto</i>	<i>Rugius pasėjo,</i>
<i>Širdelė mano?</i>	<i>Nejakejo,</i>
<i>Bernelį tinginėlį.</i>	<i>Vandenėlis išplovė.</i>

Šieną nupjovė,
Nesukavojo,
Vėjeliai išnešiojo.

(Plg. *Balys J. Lietuvių būdo ypatumai*. P. 25)

⁷⁸ Kadangi ankstesnės lietuvių vestuvės turėjo beveik kulto pobūdį ir labai ilgai (4–6 dienas) tęsdavosi, tai V. Jungferis yra teisus, tvirtindamas, kad „vestuvinės dainos, kaip jokios kitos, turi savyje visas melodijas ir nuotakas, kurios iš viso būdingos lietuvių tautos dainoms“. Taip pat jo teiginys, kad „vestuvinėse dainose dažnai prasiveržia betarpiška šelmystė ir stiprus humoras“ atitinka tikrovę (ten pat, p. 56). Tačiau reikia papildyti, kad lietuviškų dainų šelmiškumas dažniausiai liečia piršlį arba svočią, vestuvių svečius ir truputį nuotakos tėvus; tuo tarpu tikrosios jaunosios dainos yra iš esmės atsisveikinimo dainos ir todėl labai liūdnos.

⁷⁹ Dainos. P. 72

⁸⁰ Dainos tekstas A. Maceinos pateiktas lietuviškai.

⁸¹ Dainos. P. 150.

⁸² Dainos. P. 149.

⁸³ Lietuvių būdo ypatumai. P. 25.

⁸⁴ Die Entdeckung des Geistes. Hamburg, 1949. P. 66.

⁸⁵ Antologija. P. 72.

⁸⁶ Plg. *Jaspers K. Philosophie*. Heidelberg, 1948. P. 762–774.